

бала бермейді. Сондыктан мәселеге өртүрлі ұыммен келгендіктен — карсы жактар бір-бірін түсіне алмай жатады. Қоғамдық катынастар жүйесінде құқық пен саясат көш басында тұр. Қоғамдық мәселелер осы құқық пен саяси салада тоғысады. Жекелеген мәселелерде туындаған көліспешшілктер мен шилеміністің тігісін жаткызытын да осы құқықтық және саяси жүйе. Сол сиякты, құқық пен саясат ұлтаралық катынаска еліміздің Конституциясы мен халықаралық құжаттарда бекітілген адам құқы мен міндегі басымдығы түрғысынан келеді. Бул мәселені кешенді турде қарастыру қажет. Ол кейде курделі, тіпті, басқа салаларды қамтитын сұралтартарды бір-бірімен байланыстыра карау қажет дегенді білдіреді.

терден тұратын жүйеде жекенің өз орны болады. Мысалы, көп үлтты Казакстанда әр үлттың өз орны бар деген сиякты. Сол секілді саяси-құқық жүйесінде үлт-западлық тәсілдер - концептуалитет және

аралық татулық — көпүлтүлүкте және ондағы әр үлгитиң өзіндік орын, татулықтағы салыстырмалылықтардың арбір үлгитиң қоғамға айналдыруды мақсат етіп отсан ел мемлекетінде?

лыкты сактау төтіндең әрбір үлгін рөлін терістемейді. Доктринаны әркімнің әрқалы тұснайын ондағы “үлт” және “этнос” ұғымдары төнірегінде мағыналық шатасу орын алғандығынан дер едім. Ұлы Абай бір толғанысында: “адамдарды жақсылыққа бағытталған ортақ ой біріктірсе керек...” деп бекер айтпаган болар. Сол айтқандай, шатасуға жол бермес үшін — казак тілінің өрісін кенеңтіп, азamat мағынасында ұғынатын “үлт” терминін калыптастырып алу кажет. Қазір есімде жок, бірақ бір газеттен ғалымның “үлт” сезінін түп төркіні “үлт” дегенен шығады” деген пікірін оқып едім. Мениңше, осы “үлт” сезін көн мағынасында “нация” терминінің қазақша баламасы ретінде алуға болар еді. Сонда “казакстандық үлт” дегенді “үлтты жоюшы қадам” деп ешкім бағалай қоймас еді. Тіптен, “үлт” сезін үнай ноймаса — онда, казан тілінде “үлт” пен “ұлыс” деген де сез тіркестері бар. Ол туралы да ойланып көруге болады. Үлтаралық бірлік жөніндегі Доктрина мына мәселені ешқашан назардан тыс қалдырмауы тиіс: ол — “үлт”, “халық”, “этнос”, “нация” ұғымдарын шаставырмая. Мысалы, “үлт” дегеніміз бір территориялық кеңістіктеғі ғасырлар бойы қалыптастасқанмен, сол кеңістікте байланып калмайды. Қазір кез келген мемлекет көп үлтты. Этностар мемлекет тарапынан күш көрсетілмесе (геноцид) — үлттығын жоймайды, қатарласып әмір сүре бермек. Яғни, улт мейлінше тұракты этнобірлік, себебі, онын мазмұны, мемлекеттің міндеттеріндең көбінесе тұрақты болып көрінеді.

— Дұрыс. Саяси тұрғыдан алғын басы бірікпеген көпэтности мемлекеттерді — азаматтары азаматтығынан лықканды тани қоймаган мемлекеттердің катарына жатқызуға болады. Булар азаматтары азаматтығын әлсіз сезінде және этностық-діни-кландық-рунигізде бөлшектенген мемлекеттер. Ондай жағдайда бул мемлекеттегі саяси партиялардың жетекшілері мен басшыларының етуши саяси элита — мемлекеттегі түрлі этномәдениеттердің құрайтын бірлік үлттарды бір этностық қайнардың казанына салуды қөздөйтін бағынисана етіп алады. Ал нақтылығын көлесек — үлт пен мемлекет біртұт异 ұғым болуы тиіс. Егер қазіргі дамыған мемлекеттердің тарихына көз салсаңында олардың қалыптасуының бірнеше тапкыры сатысында саяси түсінік ретінде “үлт — мемлекет” ұғымы орын алған көреміз. Мемлекет — осы мемлекеттегі әмір сүріп отырған барлық азаматтардың үлтіна, руына, әлеуметтік жағдайына, мемлекеттегі дініне қарап белмейтін, іс жүзінде бірліктіретін саяси-құқықтық формадағы бейнелеп айтсак — тігуіл тұрган көпнұттық қазақ үй. Доктринада мемлекеттегі саясында біріккен барлық азаматтардың қауымдастырылып “үлт” ретінде көрініп тапкан. Бізде “үлт” ұғымын “халық” үғымын алмастырып тұр. Сондықтан мазмұны жағынан құқықтық құжаттарда бекімеген ұғым айналымға енеді — ол бірігүе емес, бөлшектеуге алған келеді. И.Канттың “Күдайдың Жерін жибергенінің ішіндегі ен касиеттісі құқық” деп айтқандай сондықтан болады.

— бұл Қазақстан жағдайында калаша көрініс табады?

— Ракторлармен өлшеннеді. Халық — мазмұны саяси факторлармен өлшеннеді аудыспалы бірлік. Мысалы, демографиялық дағдарысқа тап болған европалық мемлекеттерде афроазиялыктардың үлесі үздіксіз артуда. Егер басқаша жолын тапласа, болашакта Еуропа мемлекеттерінің халқының көбін солар күраятын болады. Бірақ одан Еуропа Азияга не Африкаға айналып кетпейді. Міне, сол себепті де, терминдерді шаштастыруға ешкандаі жол бермеу қашақтайтады.

— Эрине, мемлекеттегі азamatты тұтастықтың этностық құрамы ең күрделі. Онда көбіне бір халықтың улалықтары салмағы басым тұрады. Казакстанда біліктілік — казак улты. Осыдан барып обьективті түрде барлығын бірліктіру міндеттес майнына жүктеген мемлекеттік тіл және үлттық мәдениетті жан-жакты дамыту қажеттігі күшеюде. Мойында керек — атаптан Доктринада бұл мәселелер біршама ауқымды түрде қамтылады.

шыкты. Басқаша айтар болсақ, үлтта арасындағы тенсіздік дәріптелді. Бұл астырың түрде алауызылған әннің саб болатын. Міне, жогарыда аты атапта мемлекеттердің барлығында көрлі ыдырау, осылайша, мемлекет пен қоғамның өзегі — азаматтардың азаматтығын өздері омір сүріп отырган мемлекеттімен бірліктे қарастыруы кирадан басталғанын көреміз.

— Қазақстанда үлттық өрлеу мемлекеттің үлттық қатынастарды күру қаншалықтың табиыты жүріп жатыр?

— КСРО тарқап, тәуелсіз мемлекеттерге айналған бұрынғы одақтастар республикаларда үлт мәселеңін үгурады. Бұрынғы сталиндік "жасанды" түсінік сакталып калды. Онда "үлт — этностық дамудың ен жогарғы сатысы" дегендегі Дамудың қарапайым сатысы "рулардың — тайпаларға, тайпалар одағының — қауымға, қауымның — үлтка қарай да-мұры (трансформациялануы)" дейді. Кезінде осы қарапайым схема бойынша автономиялық аудандар, облыстар.

жылдан кейненде көмбәздең түркіліктің болтуынан. Азаматтық бірігүй ретіндегі саяси магынадағы бірлік – ұлттық орлеудің базасы. Бұл – казіргі дамыған көпұлтты мемлекеттердің барлығының жүріп еткен жолы. Басқа жол жок. Мінекі, этностық мәселелердің саясилануынан алдан шыккан кедегілер – осы. Бұл қалыптактық талқылауга үсінген Доктрина, түпкі магынасында осы кедегілебіл жоюлың

жылдан кейненде көмбәздең түркіліктің болтуынан. Азаматтық бірігүй ретіндегі саяси магынадағы бірлік – ұлттық орлеудің базасы. Бұл – казіргі дамыған көпұлтты мемлекеттердің барлығының жүріп еткен жолы. Басқа жол жок. Мінекі, этностық мәселелердің саясилануынан алдан шыккан кедегілер – осы. Бұл қалыптактық талқылауга үсінген Доктрина, түпкі магынасында осы кедегілебіл жоюлың

Мындағыда осы көрсеткілердің жалғыздықтың төтіктерін жасауға, ел бірлігін олан әрі нығайта беруге бағытталған болатын. Эділін айттар болсак. Доктрина авторлары аз ғана уақыттын ішінде өте көп жұмыс атқарып, талқылауга лайықты құжат жасап шықкан. Мен жоба жөнінде өзімнін накты ұсыныстарым мен сыйни ескертудерімді Шымкент каласында откен Парламент Мәжілісі жанындағы Қоғамдық палатаның отырысында айткан болатынын.

— Сонда бұл құжатты қабылдау
казіргі кезеңнің қандай талабына жауап
бере алады?

— Менің онымша, бұған жауап беру үшін бірнеше аспекттерді атап өту кажет:

1. Қазақстандағы ұлттардың катынас тарихи және геосаяси жағдайларға байланысты өзіндік ерекшеліктерге ие. Ол жағдайлар бәрімізге белгілі. Соның бірі — Казақстанға қотептеген халықтардың депортациялануы. Олар бұл жерге өз еріктіремен келген жоқ. Соган қарашасында, олардың болынуша, дарын

рамастан. олардың барлығына дерлік казак жері екінші Отанға айналды. Бұл және кеңес өкіметінің индустримальдыру, тының игеру саясаты кезіндерінде еліміздің экономикасын көтеруге аз адам тартылған жок. Екіншіен. Казакстанның осыншама алып кеңістікті алыш жатуы, Ресей мен Қытай елдерімен көршілес болуы — табиғи миграцияны қүштейтті. Нәтижесінде Казакстан 140 этнос өкілдерінің Отанына айналды. Соңынтан да үттаралық катынас пен халықтар бірлігі мәселесі біз үшін аса маңызды. Бұл — мемлекеттік саясаттың басымдығына ие болып отырган сала.

2. Көпүлтты мемлекеттің өзегі, оның дамуы мен калыптасуында шешуші тарихи рөл аткарушы – казак ұлты болып табылады. Сол үшін де казак тарихінің дамуын және колдану аясын көнегейтудің кешенді шарапары колға белгеленген. Казакстан халықтарының белағашы болатын казак мәдениетін оркендейту ісі шешімін табуы тиіс.

тілеріне дәл әрі нақты назар аударылған. Соңда казак ұлтының қазірғы тарихи міндеттері мен жауапкершілік туралы ойлар нақты көрініс табар етілді. Доктринаға “Мемлекеттік тіл туралы” Зандағы дайындау және қабылдау туралы баптартарды енгізсе жаман болмас етілді. Ұлтық өрлеу кезінде көпүлтты Қазақстандың біріктіруші тетік ретіндегі қада-

3. Жаңандану заманында көпүлттық өзекті бола түседі. Біз ол артыкшырымызды жойып алмау туралы ойлаудымыз кажет. Өлемдегі көп халыктар мен этностардың мәдени-рухани әлеуетін азактостының мерейін үшін қызымет етіп жүргізу күткіншілік. Тәжірибелі көрсеткендей, ұтаралық катынаста ір келісімге келген елдер әлдеқайда әп жетістіктеге, тұракты дамуға қол жеткізілті. Дегенмен бұл мәселеде абай болу керек. Болмаса энергия беруші гомонын қырып-жоюшы каруга айналуы сияқты, біз де жасампаздық шатты — күрітешу күшке айналдырып айналуын тіптеп қажап емес.

Казакстан халқы Ассамблеясы етілгенінде майнына алады деген сенімдеміз. Оның Заң кабылданған жағдайда касіргі орындар алған мәселені саясиландыру жолының жабайлыштыңдығына ешбір күмәнім жою мүмкін.

— Әңтіменізге рахмет.

Актылау үшін және өзімілін осы ар-
қыштырымызды халықаралық тे-
рибемен салыстырып алу үшін қажет.

кон комитетінің төрағасы Ә.Әбішев, тағы басқалардың оралмандар жайлы айтқан міндерлері он болды. Мәселен, оралмандар бері карай еткенде келенде талаі қызыншылықтар ашан шыгады. Күжаттарды ресімдесу үзакка созылып кетеді. Монголия жақын болса да Ресей арқылы тас жолмен жетудің проблемалары өз алтына жеке мәселе көрінеді. Риддер арқылы көрші Ресейдің Косяғашы арқылы Баян-Өлтігейге жету алемкайда тымы, бірақ көрші мемлекет небәрі отыз шакырым жолды жөнделеп бітіруді кажетсіндей отыр. Міне, осы мәселелерді көрші мемлекеттермен бірлесіп шешетін мерзім жеткен сиякты.

Кеңді Алтайда өткен жылнан бір топ кәсіпкерлерге, түрлі мамандық пелеріне әртүрлі номинациялар бойынша сыйытыктар табыс етілі. Мәселен “ен үздік кәсіпкер” атағын Н.Зиянина женип алды. “Ен үздік журналист” атағын “Казахстан” бағдарламасының облыстағы меншікті тілшісі Олжас Керей иеленші. Бұдан кейін облыс әкімі Б.Сапарбаев пәтерлердің кілті мен бір топ қандастырымызға жер төлімдерінің мемлекеттік актілерін табыс етті.

ЖЫЛ МӨРЕСИНДЕГИ МАРАДАТ

Анар ТӨЛЕУХАНҚЫЗЫ
“Егемен Қазақстан”.

Когам өмірінде кат-кабат жүріп жаткан небір өзгерістер мен жаңалықтарды жүртшылыққа жеткізудегі букаралық актарат құралшары рәлінің маңызына ешкін де шубе келтіре алмас, сірә. Кайсыбір оқиғага катысты когамдық пікірдің қалыптасуының да БАҚ, арқылы жүретіні шындық. Сол себептен де болар, көпшілк БАҚты “төртінші билік” деп те атайды.

Мәдениет және ақпарат министрлігі жыл аяқталар тұста журналистер арасында жүргізілген этно журналистика тақырыбына жазылған, түсірілген макалалар мен хабарларды сараптай келе, жеңімпаздарды аныкталты. Осымен катарынан уш жыл бойынша еткізіліп келе жаткан бұл конкурсқа биылғы жылы 187 материал түскен екен. Ал быттырығы жылы оның карасы 50-ден сәлғана асқан. Бұл конкурстың жыл еткен сайын канатын кеңге жайып келе жатқанын көрсетсе көрек.

Көрек.

Этножурналистика саласындағы “Шанырак” шығармашылық конкурсының жөнімпаздарын марапаттау салтанатында Мәдениет жөнө акпарат вице-министрі Фазез Телебаев: “Бұн — біздің министрліктің орны болекше, аса маңызды деп бағалайтын жыл аяғындағы соңғы шараларының бірі. Себебі, үлткә катысты ете бір нәзік, аскан сезімталдықты қажет етегін тақырыпка қалам тарту оңай дүніне емес. Сол себептен, сіздердің осы тақырыпқа барып, еліміздегі этносаралық түсіністікі, ұғыныстық пен татулықты шығармашылықтарының арқау еткендерінізге алғыс айтамын”, — дей келе, алғағы Барыс жыны буқіл казақстандықтарға табыс пен бакыт тіледі. Сондай-ақ вице-министр казақ халқының ұғымында “шанырак” сөзінің тек үшінді төбесін ғана көрсетпейтінін айтып, оның мағынасының терендігіне де токталды және конкурс өткізуелі негізгі максат пен міндет тұрасында да сөз қозғалы.

Елімізде этножурналистиканы дамытуда жағымды көзқарас қалыптастыру. Қазақстан халқы Ассамблеясының стратегиясын жүзеге асыру жөніндегі іс-шараlardы акпардаттық коллау, этностар арасындағы толеранттылық катынастарды нығайтуда БАҚ рөлін көтеру, мемлекеттік тіл мен баска да этностар тілдерін дамытуға ықпал ету секілді максаттарды көзделген шығармашылық конкурсе жайын өнгімелеген Фазэз Телебаев оқын женимпаздарына бағалы сыйылыш кеп дипломдар табиғаттастырылады.

Әңгімелеске
Ержүман СМАЙЫЛ
“Егемен Казакстан”